

Maria Lindahl

En kvinnlig spelman och hennes liv

Figur 1: Maria Lindahl Söderqvist

Författare: Johan, Anna, Sven
ETN A11, VT 09
Etnologiska institutionen
Lunds universitet
Handledare: Magnus Wikdahl

Innehåll

Inledning.....	3
Tiden och livsformen - Historisk förankring.....	3
Syfte	5
Material och metod.....	5
Disposition	7
Marias Barndom.....	8
Familjen Lindahl	8
Miljö och livsform i Frosta.....	9
Familjens liv	9
Utbildning och Fostran.....	11
Marias Ungdom.....	13
Fadern Per	13
Syskonen	13
Emigrationen	13
Musiken	14
Årets och livets fester och gillen	16
Spelmansrörelsen.....	17
Det musikaliska arvet.....	19
Marias vuxna liv.....	19
Familjen Söderqvist.....	19
Småbruket i Ormatorp	20
Pingströrelse i Skåne	20
Uppbrottet och flytten	21
Avslutning	22
Källor.....	23
Bilder.....	26

Inledning

En människa lämnar mer eller mindre tydliga spår efter sig i under sin livstid. Att rekonstruera ett människoöde är som att lägga ett pussel. En efter en faller bitarna på plats och en bild uppstår. Vissa saker sticker ut mer än andra och vissa saker bleknar helt och försvinner i jämförelse med helheten. Vi har valt att forska och arbeta kring Maria Lindahl Söderqvists liv, en kvinnlig spelman ifrån Östra Sallerups socken. Hon var inte bara en kvinnlig spelman, utan dotter, syster och mor också.

Vi har valt att arbeta utifrån följande frågor:

- Hur såg det vardagliga livet ut i Marias hemtrakt?
- Hur såg hennes familj ut?
- Hur var det att vara spelman på den här tiden, och dessutom kvinna?
- Hur utvecklades musiken och spelmansyrket?
- Hur såg man på spelmännen i byn och vad fick det för konsekvenser?

Hur får man pusselbitarna att passa på bästa sätt för att återskapa en människas liv, göra det intressant men samtidigt ge en rättvis och objektiv bild?

Tiden och livsformen - Historisk förankring

Under 1830-talet genomgick de flesta byarna i Frosta Härad en förändring, och det låg på lantmätnarna att axla den svåra uppgiften att således fördela jorden rättvist. ”Genom skiftet inleddes en kraftig omvälvning och rationalisering av jordbruket. På fäladerna i Frosta härad fanns mycket jord som tack vare skiftet uppodlades, i första hand av småbrukare” (Sjögård, Göran, 1990:10). Under 1860-talet inleddes även uppodling av ängsmark som pågick till 1890-talet. Arbetet med jordbruk och boskapsskötsel intensifierades och ledde till att binäringars betydelse minskade.

I allmogens landsbygd var det däremot inte ovanligt för individen att ha flera olika arbetssysslor för att livnära sig, vilket formade en ekonomisk försörjningsbild bestående av en komplex helhet av huvud- och binäringar. Självhushållning ses vara en central del i allmogesamhället och styrdes utifrån lokala tillgångar. Handeln verkade främst på en lokal nivå, där det var vanligare med byteshandel mellan landbygdens folk, än handel över gränser. På så vis kunde en familj försörja sig genom att inte bara bruka sina egna näringar utan även

använda dem som bytesvaror för att införskaffa sig annat och på så vis bibehålla självhushållet. ”Självhushållet stärkte beroendet av naturmiljön och ökade därmed de regionala variationerna i livsformer och materiell standard” (Hellspong, M, Löfgren, O, 1974:14).

Familjen var starkt knuten till sitt ekonomiska sammanhang där den inte bara kan ses som en konsumtionsenhet utan studeras som en viktig produktionsenhet. Det var vanligare att definieringen snarare utgick ifrån gården än familjen, där gården inkluderade hela hushållet, de som bodde och jobbade där. Det var såkallade gårdshushåll där ”alla sysslor var mer eller mindre könsdefinierade och anpassade till lokala ekologiska och ekonomiska villkor” (Bill, Åsa, Svenskt Bondeliv, 1999:115). Längre var arbetssysslor strikt uppdelade i kön, där männen hade sin vardag och kvinnorna sin. Det var så pass styrt att om husets kvinna av någon anledning inte kunde utföra sina sysslor, sände mannen hellre efter långväga hjälp än att ta på sig arbetet själv. Vilka sysslor som tillhörde de olika könsrollerna har däremot varierat, både utifrån den lokala förankringen och tillgångar såväl som av yttre omständigheter. ”Ser vi på den skånska bondehushållningen, kan vi konstatera att kvinnorna i hög grad arbetade med rena gårdssysslor, matlagning och andra hushållsarbeten, textilproduktion och skötsel av husdjur” (Hellspong, M, Löfgren, O, 1974:246).

Även barnens uppfostran och uppväxt var förankrat i en skarp uppdelning efter kön. Det var vanligt att döttrar följde sina mödrar och lärdes in i hennes sysslor, medan söner deltog i fäderns arbetsdag och sysslor. ”det som framförallt präglade barnens uppväxttid och barnuppfostran i bondesamhället var den praktiska inläringen och det tidiga deltagandet i de vuxnas arbetsvärld” (Hellspong, M, Löfgren, O, 1974:248). Det var inte ovanligt att barnen fick ansvara för *lättare* sysslor i tidig ålder, där de vid tio års ålder ansågs ha ”riktiga jobb” som på så vis succesivt lärde in dem i arbetsrutiner. I artikeln *Dotter till en bonde* som ingår i boken ”Svenskt Bondeliv” intervjuar författaren Åsa Bill döttrar till bönder som växte upp i skåne under 1970-talet. Även om det främst handlar om en generation tidigare i vår analys, kan likheter dras till den livsform livet på landsbygden ger i vilken barn växer in i och vidare blir delaktiga i. Genom att tidigt utföra arbetssysslor och stiga in i vuxenlivet växer de upp med de värderingar, begrepp och föreställningsmallar som finns inom livsformen.

Även om industrialismen successivt hade påbörjats i Sverige från och med 1700 talet och framåt kom den att ta längre tid på sig än i andra europeiska länder. Det var inte en tvär gräns

mellan det äldre allmogesamhället och den nya vardag i staden som industrialiseringen erbjöd. Det var vid 1800-talets mitt endast en tiondel som bodde i städer och 80% av Sveriges befolkning livnärde sig fortfarande på agrara sysslor. Det är troligt att folk i häraden sökte sig utanför området till de industrialiserade fabriksområdena för att under perioder ta anställning, men de agrara näringarna hade långt in på mitten av 1950-talet en central roll i Frosta. Därefter ter det sig snarare som att flytten ifrån landsbygden in till stan sker genom ett generationsskifte. När generation född i slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet börjar bli till ålder synns en större skillnad, där småbruket säljs, snarare än fortsätter att gå i arv, och de flyttar in till städerna, närmare barn och eller sjukvård med dylikt. (Hellspong, M, Löfgren, O, 1974), (Lengertz, William, 1920), (Carl-Axel Trolle, Frostabygden, 1990: 6), (Bill, Åsa, 1999)

Syfte

Syftet med uppsatsen är att rekonstruera ett livsöde och återspegla livsformen under tiden utifrån miljö och vardagsliv. Vår målsättning är att skildra Maria Lindahls liv, utifrån en rekonstruering av olika skeden av hennes liv och platser och händelser ur hennes liv. Den röda tråden blir musiken som var en stor del i Marias liv, där delsyftet är att beskriva hennes musikaliska tid och den övergång som skedde då hon slutade spela under sin vuxna tid.

Material och metod

Under vårt första möte, där vi samlats över en kopp kaffe för att diskutera uppgiften, blev det tidigt klart att ville fokusera på en spelman och dess vardag, helst en kvinna, då detta kändes mer unikt och ovanligt för tiden. Vi hade pratat om hur vi kunde gå tillväga, både i vår undersökning, val av källmaterial och strukturering av texten, men innan vi visste vem vi skulle rekonstruera livet utifrån så var det bara lösa trådar. Med ett stort intresse för ämnet och nyfikenhet inför uppgiften satte vi igång genom att bege oss till folklivsarkivet. Här träffade vi Patrik, ansvarig för Skånes Musiksamlingar, och möttes av mycket entusiasm. Han började prata om Per och nämnde då dottern som närvarande under spelmannakarriären. Han gav oss en inblick i det material som han inom musikavdelningen hade att erbjuda, så vi satte oss och läste igenom listor för att senare beställa material som vi förmodade vara av intresse för oss.

Vi började därefter vår arkivsökning med ett dagsbesök på arkivcentrum syd där vi började med endast Pers namn som utgångspunkt. Efter flera timmar av mikrofilm hade vi hittat lika mycket information om Per och hans familjebildning i Biskopsboda som receptionisten gav

oss under de fem första minuterna. Vår ovana av arbetssättet gjorde att vi lade ner mycket onödig tid, men vi var rädda för att missa något. Med fadern Pers familjebild någorlunda klar fortsatte vi med en veckas intensivt arbete i landsarkivet, för att kartlägga Marias närmaste släkträd. Vi använde oss här främst av kyrkoarkivet med material ifrån kyrkoböcker och in- och utflyttningsförteckningar, födelse- och dödsanteckningar av familjen Lindahl/Söderqvist och avslutningsvis bouppteckningar av Maria och Nils. Genom materialet ur kyrkoböckerna fick vi tillräckligt med information rörande familjen att vi kunde fortsätta söka i landsarkivets ytterligare databaser, såsom *Sveriges befolkning*, *dödsboken* och *Emibas*: en databas för utvandrare (t.ex. Amerika). Det var tidskrävande och lite besvärligt, men en spännande arbetsperiod som kan liknas vid att lägga ett pussel, där vi genom varje pusselbit upptäckte fler detaljer ur Marias liv.

Därefter fortgick arbetet med vår rekonstruktion av besök på folklivsarkivet, Dialekt- och ortsnamnsarkivet (DAL) och studentbiblioteken. På folklivsarkivet fann vi ljudupptagningar av låtar och berättelser gällande Per och Maria och specifika detaljer rörande deras liv. Och vi läste många meddelares berättelser om Östra Sallerup under tiden där det främst var ungdomens liv som beskrivits. Sedan var DAL en stor tillgång för oss, där vi fann många intensiva och analytiska böcker om skåne under tiden och bondesamhället, Frosta hembygdsförenings årsutgåva, och en skildring av barntiden ifrån en skomakares dotter. Här fann vi även kartor och kunde på så vis forma en översiktlig bild över Marias boende i Östra Sallerup, både under hennes uppväxtår, gifta liv och sista tiden i ängelholm. Detta blandades med litteratur ifrån olika studentbibliotek, där vi samlade allmänna uppgifter rörande livsformer, Frosta härad, kommunikation och industrialismen. Det viktigaste under arbetets gång var att hålla fokus på den översiktliga bilden vi skapade genom hela processen av information ifrån en rad olika källor. Att på så vis samla en rekonstruerad bild av Marias liv och leverne och de främsta inslagen i hennes liv. Vi valde att jobba tillsammans under hela arbetet, där vi träffades varje dag för att söka material eller prata om uppgiften. Genom vårt arbete med Marias släkträd, fick vi fram uppgifter om släktingar fortfarande i livet. Dessa såkallade *levande källor* visade sig bli av stor vikt för oss under det senare skedet av arbetsprocessen. De kunde fylla i vår allmänna bild, med mer direkta levnadsberättelser rörande Maria och hennes omgivning.

Erik Brandin, Marias svärson:

Erik som är 95 år gammal bor numera i Örebro. Han och Walborg levde sitt gifta liv tillsammans i Barkåkra, dit Maria och Nils flyttade. Han kunde under ett telefonsamtal stärka de uppgifter vi samlat gällande denna tiden av Marias liv.

Nils-Erik Brandin, son till Walborg och Erik Brandin, Marias barnbarn:

Genom att följa kyrkböckerna i arkiven så lyckades vi spåra upp Marias barnbarn Nils-Erik, som bor i Nyköping med sin fru. Hans minnen av sin mormor gav oss en mer levande bild av Maria att jobba med, och gjorde att vi förstod vårt tidigaare insamlade material bättre.

Sylve Björk, riksspeleman.

Frosta härads hembygdsförening gav i samarbete med riksspelemannen Sylve Björk ut en samlingsskiva om Frosta spelmän utgiven 2001 med ett tillhörande häfte. Vi valde därför att ta kontakt med Sylve och blev varmt bemötta och välkomnades till hans hem i Ludvigsborg för ett samtal. Sylve plockade fram materialet han hade sparat i en resväska och berättade om arbetet med cd-skivan, om utförandet av de inspelade visorna och tiden han lagt ner på efterforskningar och besök för att samla dess material. Främst pratade vi om musiken och spelmansyrket, om fiolens storhetstid och dess kamp när rivalen dragspelet kom in i bilden. Sylve berättade om vals, mazurka och polka, som var de främsta danserna under tiden. Visorna och dansernas betydelse för fest såväl som vardag lyftes fram och vi skrattade åt ”sparka katt” som var skåningarnas tolkning av hur de tyckte ordet hade låtit på dansen ifrån skottland. Genom hela samtalet lyste passionen för musiken som en klar låga. Det målade bilder och hjälpte till att väcka vårt samlade material till liv.

Ethel Andersson

Genom Sylve fick vi information om Hilmas dotter, som har bott hela sitt liv i sitt föräldrarhem Gummarp. Genom två längre telefonsamtal med Ethel fick vi en beskrivande bild av miljön och livet i trakten under Marias gifta liv i Ormastorp och deras småbruk. Hon berättade små minnen rörande sin moster och deras kontakt genom åren.

Disposition

Genom att dela in uppsatsen – Marias liv i tre delar – barndom, ungdom och vuxet liv, vill vi klargöra och skildra syftet med arbetet. Den första delen som berör hennes barndom, ger en

beskrivning av hennes uppväxtår, där en bild rekonstruerar livet som barn och miljöbeskrivning av trakten gällande för tiden. Den andra delen handlar om Marias ungdom, och kan ses som den största delen av arbetet. Den berör hennes aktiva spelmannskap och musikens roll i samhället. Den tredje delen beskriver Marias vuxna liv, som gift kvinna, med egna barn och hur hennes liv såg ut då. Sist följer en avslutning, som sammanfattar hennes liv och påvisar de främsta skeden och den röda tråden av musiken som vi kartlagt.

Marias Barndom

Familjen Lindahl

Per, eller Pehr som han själv stavade sitt namn föddes 1849 och bodde hela sitt liv inom Östra Sallerup socken. Vid 31 års ålder gifte han sig med den ett år yngre kvinnan Anna Andersdotter, som även hon kom ifrån samma socken. Tillsammans bodde de i ett rött trähus i Biskopsboda, Frännarp där de bildade familj. Mellan åren 1880 och 1902 fick de sammanlagt åtta barn tillsammans, fyra söner och fyra döttrar. Tre av dessa, sonen Oskar, dottern Christina och senare sonen Nils Hjalmar, gick bort under tidiga barnaår. Maria var den näst yngsta i en syskonskara av fem syskon fortfarande i livet och tillsammans levde de med sina föräldrar i Östra Sallerups socken i Frosta härad.

Figur 2: "Huvuddelen av den yta jag ser har formats av människor, som haft sin utkomst av jorden och som generation efter generation lärt sig samarbeta med naturen för att i det långa loppet kunna fortsätta leva på vad jorden ger" (Carl-Axel Trolle, 1990).

Miljö och livsform i Frosta

Med en varierande natur fann man i denna tids Frosta både bördiga åkerområden i sydväst och trakter i norr dominerande av skog. Där mellan låg den så kallade *risbygden* som uppgjordes av både slätt och skog. Som huvudnäringar beskrivs åkerbruk, boskapskötsel, mejerihantering, brännvinsbränning, skogsbruk, torvberedning, samt fiske. De lokala variationerna kan här ses beroende av de geografiska lägena. De flesta lantbruk var så kallade småbruk, som var vanligt under denna tid. Arbetsbördan kan ses som ojämn då sommarhalvåret ses som en bråd tid för slättens åkerbrukare i jämförelse med vinterns mer lugna takt. ”Den skånska bondens tidmätning följde snarare naturåret och arbetsåret än kalendern” (Bringèus, Nils-Arvid, 1973:12). Perioden ifrån vårbruk till höstskörd var mycket intensiv och det var inte ovanligt att man då hyrde in folk, så kallade säsongarbetare. Dessa, främst obesuttna som var jordlösa, vandrade runt vissa perioder då det behövdes hjälp och gav på så vis möjlighet till arbete för många.

Familjens liv

Annette Sonesson ifrån Äspinge är en av folkminnesarkivet i Lunds meddelare för Frosta härad och utvalda socknar, däribland Östra Sallerup. Hon beskriver sin barndom och ungdom, vilka sysslor och levande hennes vardag uppgjordes av och hon säger i sina skildringar att hennes familj levde ett vanligt liv, typiskt för tiden. Kanske var detta liv och beskrivning av barndom likt Marias och hennes syskons. Genom Anettes minnen av sin far, som liksom Per var skomakare, hennes miljöbeskrivning rörande socknen, huset och sysslorna får vi en rekonstruerad bild av livet under tiden. En bild som kan ligga nära den vardag och form som Per och hans fru Anna hade under livet i Biskopsboda. Och som främst, kan liknas vid den uppväxt och fostran som Maria och hennes syskon hade.

Figur 3: Familjen Lindahls hus i Biskopsboda som det ser ut

idag.

Hon minns sitt hem som litet, där stugan även användes som sovrum. Hennes far hade även den som sin arbetsplats där han satt och jobbade. De väcktes tidigt av modern, då det skulle bäddas och städas upp utifall att någon skulle komma runt på ett besök. Det ansågs nämligen inte med blida ögon om huset var obäddat, även om någon dök upp oanmält. Maten var i jämförande till senare tid sparsmakad, där det ofta var potatis och sedan sur mjölk *å söba* till kvällsmat, vilket var ett fat mjölk med bröd i som alla delade på. Efter att skolan börjat fanns det inte mycket tid för lek längre. Utan kvällarna gick ut på läxtraggande och att göra sina sysslor och avslutades med att man skulle läsa aftonbönen. Sedan var det dags för barnen att gå till sängs medans föräldrarna ofta satt uppe sent och jobbade, där modern ibland hjälpte fadern genom att bistå i hans arbete.

Innan skolgången började minns hon hur de barn fördrev tiden genom att vara nere vid ån, leka i skogen och sysselsätta sig med att plocka bär på tråd eller andra fantasifulla påhitt. Det var vanligt att man bara hade några enstaka grannar som bodde så pass nära att man kunde leka. Lekkamrater var oftast enstaka och främst syskon ur ett par familjer i blandad ålder. Ute vid bygdevägen var det vanligt med grindar, där bommar låg över vägen. Dessa brukade hon och hennes syskon öppna för körande och på så vis kanske tjäna en peng. I sina skildringar beskriver hon tydligt hur de som barn oftast var ensamma hemma och tog hand om varandra där de äldre syskonen vanligtvis passade de yngre. Under uppväxttiden var det vanligt med luffare som strök omkring i trakten och det gällde att vara försiktig och låsa om sig. Hon minns även hur de som barn under tidig ålder fick mycket ansvar. De skickades ibland på långväga ärenden till Hörby, där de gick på tågrälsen för att de skulle finna vägen. Andra ärenden hon och hennes syskon kunde få göra var åt hennes far. Han var skomakare och det var vanligt att han sände barnen till att lämna och hämta skor medans han satt hemma i stugan och jobbade. ”Som rätt liten fick ju vi syskon gå ärende, som far var skomakare fick vi ju bära bort skor, vi skickades ibland rätt långt bort” (Sonesson, Annette, 2002: 41).

Utbildning och Fostran

I början av 1900-talet var skolgången ett vanligt inslag i barns liv. Skolbarnen hade ofta en lång väg till skolan, där det inte var ovanligt att traska över en halv mil på grusvägarna för att ta sig till skolan. De tog ofta sällskap. Skolsalarna var oftast små och man satt flera på rad i långa bänkrader. Senare kunde de övergå till separerade skolbänkar som man delade två och två. Städningen utgjordes av eleverna en gång i veckan, där golven sopades med kvast. Större städning var mycket ovanlig och skedde oftast bara en gång om året före examen. Som 7 åring

började skolgången med vad som kallades för småskolan. Denna upplevdes som ganska kravlös och rolig. Därefter var det en övergång till folkskolan där läsordningen bestod av mycket kristendomslära, såsom testamente och katekesläsning. Utöver detta var det vanligt med undervisning i svensk historia, språklära, geografi, räkning och teckning.

Annette berättare i boken *Skomakarens Annette berättar* om hur hennes skolgång var och hur hon upplevde den. Vi tänker oss att Marias skolgång kan liknas vid denna. Även om Annette skildrar skolgången i Äspinge, troligtvis en annan skola, är det en socken inte så långt ifrån Östra Sallerup. Där livsformen kan ha sett liknande ut för de olika närliggande socknarna under denna tid. Vidare var hon i samma ålder som Marias syster Hilma och därför är det troligt att hennes beskrivning av sin skolgång går att liknas vid Marias, om än med ett par års fortsatt utveckling av skolväsendet. Den stränga läraren som man kallade mästern såg hon som rättvis, men hon visste att det gällde att kunna hemläxorna innan till och de övades flitigt. För på den här tiden gick förhören till så att de skulle höras upp, varpå det gällde för eleverna att kunna läsa upp dem ordagrant. Dessa så kallade utantilläxor var mycket vanliga och varje dag förhördes läxorna noggrant. Hon berättade målande om hur man använde griffel på tavlan, som man sedan torkade bort genom att spotta och torka av med en hartass. Men även i skolan fanns det stora klasskillnader, där hon beskriver den stora skillnaden mellan de fattiga och rika barnen, främst gällande skolmaterial och matförpackningar.

Förutom den vanliga skolgången var det sommarskola som gällde. Denna upplevdes som mer kravlös och rolig i jämförande med den andra. Under den här tiden var det vanligt att man hjälpte sina föräldrar med olika arbetsysslor. En av dessa tidiga vårsysslor var plantering av granplantor, där båda könen hjälptes åt genom att ”manfolken hacka håll, vi fruntimmer satte” (Sonesson, Annette, 2002: 63). Som dotter var man med på de stora tvättbyken, särskilt det stora vårbyket. Andra vanliga sysslor var att vara med modern ute på slätten och arbetade med betorna, eller plockningen av potatis långa arbetspass under oktober månad. Förutom folkskolan och att hjälpa föräldrar med arbetsysslor var konfirmationsskolan en viktig del av barns utbildning och fostran. Man gick, oftast långväga, för att besöka prästen och undervisas i ytterligare kunskap och kyrkan och kristendomen. Det var mycket att lära och förhöret som avslutade skolan kunde hålla på i nästan fem timmar. Konfirmationen blev på ett sätt slutet av ungdomen och därefter var det vanligt att man sågs och behandlades som vuxen, deltog i arbete för att senare bege sig iväg för att arbeta som piga eller dräng på andra gårdar.

Marias Ungdom

Fadern Per

Sylve beskriver Per Larsson Lindahl som ett nav i byn för det intresse för musik som fanns runtomkring i trakten. Han menar att Lindahl hade en stor del i folkmusikens storhet. Genom att ha följt folkmusikens historiska gång och utveckling ifrån nuet till förr, har han hittat förgreningar ända tillbaka till hans tid.

Syskonen

Efter skoltid och resterande del av ungdomen började arbetet och kan ses som ett tidigt skede i vuxenlivet för syskonen Lindahl och den generella bilden av livet under tiden. Som övriga inslag i ungdomens liv i trakten kan de olika ungdomsträffarna och gillen ses markant närvarande. Oftast träffades folk på de dansbanor belägna inne i skogen iväg ifrån bebyggelsen. Alla syskon i livet förutom Maria jobbade under ett tag som piga eller dräng på andra gårdar. Bröderna, Albin och Otto, emigrerade därefter till Nordamerika, där de stannade och levde resten av sina liv. Under denna tid fick även systemen Hilma ett utomäktenskapligt barn vid namn Nils Harald som föddes 1910. Annette, den yngsta dottern, flyttade till sina bröder i Nordamerika. Enligt våra källor var det systemen Hilma som bett bröderna att ta hand om sin lillasyster. Hon spenderade resten av sitt liv där och gifte sig med fransmannen Henry Faiche och tillsammans fick de tre söner. Maria däremot stannade kvar i Östra Sallerup, där hon uppträdde och spelade tillsammans med sin far under hela sin ungdom.

Emigrationen

Under syskonen Lindahls ungdom var emigrationen till Nordamerika fortfarande stor och kallas ofta för massutvandringen. I södra Sverige, hade en säsong- och utvandrarström mot Danmark och Tyskland mellan 1850 och 1900-talet fortsatt i stor utsträckning till Amerika enda in på 1930-talet. Det var ofta ungdomar ifrån landsbygden, obesuttna eller barn av bönder som inte kunde räkna med jordarv, som emigrerade. ”Emigrationssiffrorna kom delvis att följa konjunkturläget i Sverige och utgör alltså en mätare på de lokala försörjningsproblemen” (Hellspång, M, Löfgren, O, 1974:30). Ungdomarnas flytt ifrån landsbygden beskrevs målande som den utav fåglarnas, och påvisar inte bara de lokala landsbygdsproblemen utan industrialismens utveckling och förändring av samhället. I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet syns denna emigration till Nordamerika ibland ungdomar i häraden.

Musiken

Sång och instrumentalt musicerande har förr varit uttrycksmedel för långt fler människor än vad det är idag. I det förindustriella allmogelivet har musiken alltid funnits invävt i det vardagliga arbets- och nöjeslivet, både på gemensamma och individuella funktioner. Instrument som är skapade för dans och njutning har haft stor betydelse i den slitsamma och beprövande vardagen. Det vanligaste sättet att få ett instrument på var att bygga det själv. I självhushållningens samhälle fanns det gott om materialkännedom, hantverksskicklighet och konstruktionskunnighet så att bygga t.ex. en fiol av en cigarrlåda eller en gammal träsko var en relativt okomplicerad uppgift. Senare under 1800 talet blev det allt vanligare att fioler tillverkades och importerades främst ifrån Tyskland, och vid sekelskiftet kunde man beställa fiol komplett med etui ifrån postorderföretag. Andra instrument som dragspel och munspel fanns också att beställa för en relativt billig penning och var industrialismens bidrag till folkmusiken. (Ling, J, Ramsten, M, Ternhag, G. 1980: 158, 160-162,164)

De flesta av de tidigare borgerliga modedanserna, marcher, potpurrier, polketter, mazurkor med flera, började under 1800 talet att blandas med de äldre spelmanslåtarna. Det som tidigare bara hade varit tillgängligt för överheten hade nu kommit att bli del av vardagen för arbetarklassen och landsbygden. Violinens (fiolens) höga tonfall passade utmärkt till dans vilket gjorde att man tog gamla basala melodier och anpassade dessa så att de skulle passa till en fartfyllt och glädjerikt fest i byn. Regementets paradmusik passade utmärkt till brudmarcher som spelades på klarinett. På så sätt anammade man olika musikstilar och passade in dem i den egna musikmiljön. (Ling, J, Ramsten, M, Ternhag, G. 1980: 159)

Men alla instrument passade inte alla tillfällen. Cittra och gitarr blev centrala instrument inom tro- och nykterhetsrörelser som bars av viljan att starta en helt ny livsstil, utan dryckenskap, dans och syndfullt leverne. De tog sina repertoarer från Tyskland, England och Amerika och de riktade blicken mot en ljusare tillvaro efter livet som belöning för deras rena och strävsamma jordeliv. Cittran och gitarren var himmelns strängar och stod i kontrast till fiolen, nyckelharpan, klarinetten och handklaveret som var djävulens förförelsekonster. Dessa orena instrument brändes ibland på bål eller stampades sönder. Inte förrän sent på 1900 talet blev de skonade då de ansågs tillhöra folkmusiken. (Ling, J, Ramsten, M, Ternhag, G. 1980: 160)

Könsrollerna inom musiken är tydliga på den här tiden. Att spela ett dansinstrument var främst en manlig syssla. Det ansågs vara något tabubelagt och okvinnligt att spela något annat än gitarr (när den kom). Kvinnor kunde också spela lur, horn, och i viss mån spelpipa.

Det var sådana instrument som främst hörde till vallpersonalen, de som tog hand om kreaturen. På så sätt var Maria utmärkande som kvinna och spelman. Att spela fiol och vistas i spelmanskretsen ansågs inte vara passande för kvinnor på den tiden. (Ling, J, Ramsten, M, Ternhag, G. 1980: 162-163)

Violinen kom till Sverige i mitten av 1600 talet. Redan 100 år senare var den vida spridd i hela landet och tillverkades av skickliga hemmasnickare. Den kom ifrån kontinenten och spreds antagligen via städerna till byarna. De äldre traditionella instrumenten bleknade i förhållande till fiolens alla musikaliska möjligheter och blev urmodiga. På spelmanstävlingen i Lund 1907, som Per deltog i och vann, spelade "Källnatrion" på träskofiol som var ett populärt instrument i norra Skåne särskilt i fattiga områden och den kallades "fattigmansfiol". (Ling, J, Ramsten, M, Ternhag, G. 1980: 182, 187)

Vid årets alla högtider och fester så var det spelmannen som med sin musik och sina skämt som åstadkom rätt stämning. Utan honom så blev festen ingenting, och de nödvändiga avbrotten i vardagens slit uteblev. De stora spelmännen, som spelade på stora fester och bröllop, var man inte sällan tvungen att boka långt i förväg, eller rent av att anpassa bröllopet efter spelmannens schema. Trots att de eftertraktades, så var spelmännen också förknippade med sitt osunda leverne. De ansågs ha en stor aptit för både sprit och kvinnor, vilket gjorde att de ofta fick ett klivet anseende i bygden. De förknippades ofta med övernaturliga krafter och väsen, något de inte var sena med att själva spä på. Det sägs att ingen kunde spela Lindahls "Näktergalspolska" som han själv. Han spelade den med förstämnd fiol och kunde ibland slänga upp fiolen på ryggen och spela. Vissa påstod att han hade lärt sig spela av näcken. (Spelmän i Frosta härad, Björk, S, Jeppsson, B, 2001: 9-10, Mellersta Skåne, 15/1-1968)

För den spelman som ville vara en eftersökt dansmusiker gällde det att hålla koll på vad folk gillade och hålla ett öga på vad som var nytt. Man var också tvungen att anpassa sig efter tillfälle och plats, varje situation hade sitt framförande. Runt 1800 talets mitt fram till 1900 talets andra hälft går musiken och dansen ifrån de då traditionella polska och menuetter som tillhörde den gustavianska perioden. In kommer istället polka, galopp, schottis, hamburska, mm, främst ifrån Tyskland. Musiken var livskraftig och helt ny, något som lockade spelmännen. (Ling, J, Ramsten, M, Ternhag, G. 1980: 241-242, 245)

För de allra flesta spelmännen räckte inte spelmansyrket till för att överleva, utan de hade ofta ett yrke vid sidan om. Per Larsson Lindahl, Marias far, var skomakare till yrket, hade sitt

skomakeri där hemma där han också tog in och lärde sina elever. Han lärde sig spela vid 15 års ålder av målaren och spelmannen Nils Lindbeck i Sebbarp, Högsered socken. Här lärde han sig spela klarinett, flöjt och fiol, och blev efterhand en ofta anlitad gilles- och brölloppsspelman. När han hade elever fick han 50 öre för en timmes undervisning, inte mycket, men under åren så var det många ifrån Frosta- och Färstrakten som lärde sig spela av honom. Maria lärde sig spela av sin far i tidig ålder och sägs ha varit mycket begåvad. Det var vanligt att man lärde sig spela av någon i familjen. Notläsning, stråkdirag, rytmmarkering, skalor och andra speltekniska detaljer hörde till lektionerna förutom de givna nybörjarlåtarna. Efter en tid fick den bästa eleven följa med sin mästare på någon av hans spelningar. Maria följde tidigt med sin far och spelade på spelningar, bland annat spelmanstävlingen på Baltiska utställningen i Malmö 1914, där de vann andra pris. En annan spelman som gick och lärde hos Per var Bror Dahlgren som var 12 år den sommaren han skickades av sina föräldrar för att lära sig spela fiol. Han beskriver Per som en ilsken man, något som kännetecknades av hans röda hår och skägg. När inte Per var hemma så fick Maria ta över lektionerna, något som Bror inte hade något emot. (Ling, J, Ramsten, M, Ternhag, G. 1980: 254-256, Björk, S, Jeppsson, B, 2001: 9, 16-17, Skånes musiksamlingar: B058:06, B133a:04, B645b:01, B645b:26)

Årets och livets fester och gillen

I bondesamhället var arbete och fritid inte lika skilt åt som idag. Större delen av befolkningen bodde i agrara samhällen där man hjälptes åt med att sköta sysslorna. Detta skapade ett gemensamt behov av varandra och lade grunden för umgänge. Efter arbetsinsatsen var det vanligt att man ställde till med gille, en fest där man bjöd på mat, dryck, lek, musik och dans. (Ling, J, Ramsten, M, Ternhag, G. 1980: 212-213)

Lördagskvällar och söndagar var lediga dagar, något som var efterlängtat bland ungdomen. På den här tiden var det inte vanligt med annonserade fester och danser som idag, utan de individuella tillfällena fick man själva stå för. Senare kom dansbanor och danslokaler, fastare lagbildningar och ungdomslag, där folk inte bara från den egna byn, utan hela socknen kom för att delta. På dessa tillställningar var brännvinet en lika självklar ingrediens som musiken. Spelmannen tingades i förväg, dansen och musiken avbröts bara när det var dags för mat. Spelmannens betalning kunde tas in på olika sätt. Ibland skickades en hatt runt, eller så kunde en skål sättas ut på ett bord. Per säg ha avbrutit spelningar när festdeltagarna hade radat upp för kadrilj och då låtit sin kompanjon på tamburin gå genom leden för att samla in arvodet, vilket var passande då ingen kunde smita undan. Det var sed att man gav spelmannen runt 10

öre per person. I Mellanskåne runt 1900 talet var det vanligt med så kallade ”kronegillen” där deltagarna betalade en krona för underhållning, kaffe och kakor. Dessa gillen hölls ofta på gårdar och i rymliga boningshus. (Ling, J, Ramsten, M, Ternhag, G. 1980: 215-216, Björk, S, Jeppsson, B, 2001: 11, 16-17)

Kring förra sekelskiftet spelade Per på Huggelseke vång i Östra Sallerup, där ungdomen bjöd upp till dans. Där Per hade stående spelningar med sin kompanjon på tamburin tills dansbanan upphörde. Efter uppbrottet fortsatte Per att spela på Herröds tivoli, då han tog hjälp av dottern Maria som hade börjat spela med honom vid det laget. Det hade byggts en dansbana, ca 10 meter i diameter, 100 meter in i skogen iväg från landsvägen. De hade lyktor som hängde från träden och stämningen var romantisk. Det var vanligt att gillen höll på hela natten och spelmännen skulle hålla på så länge det fanns folk kvar. Det var med instrumentet som spelmannen sade ifrån. Spelades det en ”brännvinspolska” visste arrangören att det var dags att bjuda spelmannen på en klunk av stopet. Pers repertoar var fylld av spralliga låtar med livfulla melodier, som sades kunna få fart på även den mest stelbenta individen. (Björk, S, Jeppsson, B, Spelmän i Frosta härad, Frosta härads hembygdsförening: 16-17, Intervju med Sylve Björk, Mellerstan (datum saknas))

Figur 4: 100 meter in i skogen ligger resterna av Herröds tivoli. Man lade en grund med stenar som man sedan täckte med plankor.

Spelmansrörelsen

Intresset för folkmusik tilltog under 1800 talets senare hälft som del av det egna kulturarvet. Detta ledde till att spelmanstävlingar och stämmor där folk ifrån bygderna lockades att

framträda, ofta med prispengar i potten. Vid det här laget hade spelmannsmusiken haft sina glansdagar som ceremoni- och dansmusik och var på väg att förlora sitt grepp om byarna. Man brukar förklara detta med de kristna väckelserörelserna, dragspelets erövringar, på den nya tidens industriella revolution och på utländskt inflytande. Men även om något försvagad så levde spelmannsmusiken kvar, och kom att få nytt liv genom spelmannsrörelsen som svensk folkmusik. (Ling, J, Ramsten, M, Ternhag, G. 1980: 247, 263)

En av de som har bidragit till bevaringen av svensk folkmusik är Nils Andersson som har gett ut samlingsverket "Svenska låtar" där han har varit i kontakt med spelmän runt om i landet och samlat in traditionella visor och melodier. Han var bland annat i kontakt med Per Lindahl, några år innan dennes bortgång, som bidrog med några av sina egenkomponerade låtar. (Intervju med Sylve Björk, 19/3-09)

Konstnären Anders Zorn var med att se till att en av de första spelmannsstämmorna gick av start i Gesunda 1906. Han hade fördelen att bli någorlunda förmögen under sin livstid och besatte en brinnande passion för det traditionella och folkliga. Året därpå var det ett flertal orter som efterföljde, bland annat Lund där Per Lindahl vann första pris och blev utnämnd till riksspelman. Nils Andersson satt med i juryn vid många olika tävlingar, ofta med anteckningsblocket i högsta hugg. Under dessa tävlingar uppmanades deltagarna att klä sig i traditionella folkdräkter, något som de inte bar när de spelade till vardags men som gav extrapoäng i tävlingen. Dessa tävlingar öppnade nya möjligheter för spelmännen. Deras musik nådde ut till en större publik, några hade möjligheten att få turnera, bredda sina musikaliska vyer och möta uppskattning ibland folket. Spelmanstävlingarna ordnades ofta i samband med större evenemang såsom mässor och utställningar. Låtarna framfördes inför publik och jury på en scen, och spelmannsmusiken började omvandlas till "estradmusik". Kring 1900 talets början var denna övergång av musiken en reaktion på dragspelets intåg och den urholkning som skedde av den traditionella spelmannsmusiken. (Ling, J, Ramsten, M, Ternhag, G. 1980: 264-269, Intervju med Sylve Björk, 19/3-09)

Den sista spelmanstävlingen innan första världskriget var den på Baltiska mässan i Malmö 1914. Per och Maria uppträdde tillsammans och vann 2:a pris på 25 kronor, med en låt där de under ett stycke slog på strängarna och ylade som hundar, vilket uppskattades av både juryn och publiken. (Skånes musiksamlingar, B133b:20, Intervju med Sylve Björk, 19/3-09, Björk, S, Jeppsson, B, 2001: 16-17)

Det musikaliska arvet

Det musikaliska arvet ifrån fadern är som beskrivet ovan stort och det är inte konstigt att Maria, med en talang för att spela fiol, gick i hans fotspår. Trots att det var ovanligt för en kvinna att spela, växte hon upp i en miljö där musiken var ett närvarande inslag. Hon var den enda av syskonen, som delade sin faders passion för musiken, eller i alla fall den enda som aktivt utövade det. Genom musiken sägs hon även ha träffat Nils Söderqvist, som även han var spelman, som senare kom att bli hennes man.

Marias vuxna liv

Familjen Söderqvist

Maria gifte sig 1917 med Nils Söderqvist och tillsammans flyttade de till Ormastorp där de drev ett litet småbruk. Maria Lindahl blev därmed Maria Söderqvist året som hon fyllde 22 år. Samma år flyttade Marias far Per in hos dem, eller i alla fall på samma gård. Pers fru och barnens mamma, Anna, hade gått bort året innan. Tillsammans med fadern flyttade även hans yngsta dotter, Marias lillasyster Annette, och Hilmas son Nils Harald in. Det är inte helt klart varför Himlas son, Pers barnbarn bodde hos honom, men uppgifter finns om att hon var iväg och jobbade som piga i Bessinge under en period. Samma år födde Maria sitt första barn, en son vid namn Nils Evald. Året efter den 24 mars födde Maria en dotter vid namn Walborg. Samma år flyttade Nils Harald till sin mor och far som då bodde tillsammans. Och året efter, 1919, flyttade även Annette som då började jobba som piga, även hon i Bessinge. Per bodde kvar hos sin dotter Maria och hennes man Nils i Biskopsboda tills hans bortgång år 1924.

Maria och Nils fick under sin gifta tid i Ormastorp ytterligare ett barn, en son vid namn Per Torsten som föddes och dog år 1923. Med två barn fortfarande i livet levde Maria och Nils i Ormastorp där de drev sitt småbruk och spelade tillsammans på bröllop och dylikt. Men 1940 vid 19 års ålder dog deras förstfödda, sonen Nils Evald i hjärtproblem och strax därefter går de med i pingströrelsen och slutar spela utanför kyrkans värld. Samma år som sonen Nils Evald gick bort flyttar dottern Walborg till Bosjöklosters sanatorium, där hon förmodas ha jobbat som städerska. Hon stannade där tills hon 1943 gifter sig med Erik Brandin och de tillsammans flyttar till Trollenäs. Den 1 juni får de en son vid namn Nils-Erik och samma år flyttar de senare vidare till Barkåkra tillhörande Ängelholm.

Småbruket i Ormastorp

Maria och Nils bodde större delen av sitt gifta liv i Ormastorp, där de drev ett litet småbruk på knappt 10 tunnland. Detta var den vanliga försörjningsbilden för trakten under tiden och gårdarna var oftast små, med främsta syftet för självförsörjning. Ethel, dotter till Hilma, minns när hon som ung ibland cyklade för att hälsa på sin moster med familj ute i Ormastorp. I vårt samtal berättar hon om det hon minns av Maria och Nils lantbruk och vardagsliv på landsbygden.

Huset beskriver hon som en boningslänga i en ljus blåaktig/vit färg med flera små inrutade fönster som var ett vanligt inslag för tidens hus. Lantbruket bestod av odling av klöver och havre såväl som betor såsom potatis. Främst var detta till eget husbehov för att livnära sig själva, men även som foder till djuren. De hade nämligen även kor och några hästar. Maria och Nils jobbade i lantbruket tillsammans under tiden då deras barn växte upp. De hjälptes åt med arbetsbördan och gjorde oftast det mesta själva. Med handkraft högg man med lie och stacka klöver i större formationer. I samband med detta kunde man ibland få hjälp av närboende grannar, men att hyra in hjälp var det aldrig tal om. Med tiden utfördes mer sysslor med hjälp av maskiner, men större delen av tiden med småbruket handlade om handkraft. På landsbygden var det gott om folk och det hände att man hjälptes åt med större skörder. Förutom småbruket på landsbygden fanns det närliggande byar med smed och affärer, där skolan också var belägen. Skulle man handla mer, såsom skor och kläder så var det till Hörby man åkte, men detta var inte ofta. Marknader var även ett vanligt inslag och de främsta för området var Hörby och Kiviks marknad. Vardagslivet bestod främst av arbetssysslor på gården och så mycket fritid fanns det inte tid för, men det hände att det skedde lite större fester på bygdegården eller att man deltog i gillen. Vad Ethel kan minnas så var det när någon fyllde jämnt, som Maria och Hilmas familjer (de enda ur släkten som fanns kvar i trakten) träffades och umgicks.

Pingströrelse i Skåne

I och med det industriella genombrottet växte folkrörelserna fram, som sammanfattar arbetarrörelsen, frikyrkan och nykterhetsrörelsen. De två sistnämnda ”rekryterade främst sina medlemmar ur de nya, stora samhällsgrupper, som skapats genom bondesamhällets omvandling och industrialisering” (Hellspong, M, Löfgren, O, 1974:38). Maria och Nils blev under sin gifta tid medlemmar i pingströrelsen och slutade då att spela och uppträda som de tidigare gjort tillsammans. Enligt vissa källor bodde de grannar med pingstvännen i Ormastorp

och blev på så vis influerade till att själv gå med. Det var även omkring denna tid som deras son gick bort, vilket kan ha spelat in i välkommandet av den nya tron.

”Sverige var i början av nittonhundratalet och vid tiden för pingstväckelsens framträngande, ett land i tillväxt och stark utveckling. Det nya seklet tedde sig ljusare och varmare, och förhoppningarna om en bättre och bekvämare värld ökade” (Sahrting 2005: 15). Redan omkring året 1907 började pingstväckelse i hela Sverige, sedan rörelse hade skvalpat hitåt från Amerika, där rörelsen hette pingstväckelsen. Med uttrycket Pingströrelsen avses den samlade rörelse av formellt fria församlingar som från år 1913 slöt upp kring Filadelfia i Stockholm och dess ledare Lewi Pethrus. Central för pingsttron är den helga Anden och dennes verkar. Det var en tid av förändring för Sverige som land, vilket kan ses skapa en osäkerhet hos människor. Det var ett skede med återkommande regeringskriser, utbildningsförändringar och politiska fejder. Det var mitt i en industrialiseringsprocess som även skapade tvister mellan arbetsgivare och arbetstagare och där arbete och allmänna rättigheter var under utveckling.

Detta kan ses som bakgrund till den öppenhet som ter sig för de nya rörelser som växte och spred sig över hela Sverige. Pingströrelsen var en av dessa som hade sitt mest expansiva årtionde under 1930-talet. Pingströrelse var ett nytt alternativ med moderna gestaltungsformer som influerade i bland annat gudstjänsterna där musik och tillvägagångsätt kan liknas till de av Gospelsgudstjänst i USA. I de flesta församlingar var stora körer och strängmusikkårer ett vanligt inslag. ”Sången har betytt och betyder alltjämt mycket i Sion, Hörby. Förutom strängmusiken eller ”sångarna”, som man väl mest brukar säga, fanns en tid en fin blåsorkester och även en mandolinorkester. Intresserade och kunniga ledare för sången och musiken har gjort mycket goda insatser” (Sahrting: 245). Pingströrelsen förespråkar nykterhet och har historiskt sett tagit avstånd ifrån alkohol, vilket kan ses i motsats till musiken, där spelmannskapet ofta sågs sammanknippad med sprit och syndigt leverne.

Uppbrottet och flytten

Den sista tiden levde Maria i Ängelholm, dit hon och hennes man flyttade när de inte längre orkade bedriva lantbruket. De flyttade in hos dottern Walborg, hennes man Erik och barnbarnet Nils-Erik som minns sin mormor som periodvis väldigt sjuk. De lämnade sitt småbruk och livet i Östra Sallerup bakom sig, och musiken var inte längre ett större inslag i

deras liv, vad barnbarnet Nils-Erik kan minnas spelades det inte ens på kalas längre. Marias man Nils jobbade i fabrik några år innan de flyttade in till Ängelholm.

Ängelholm är en stad med närhet till havet som redan innan början av 1900-talet började utvecklas till vad som ses som en modern stad. Det var i denna stadsmiljö som Maria spenderade sina sista dagar då hon bodde ensam på vad som förmodas vara ett äldre hem av något slag. Maria gick bort den 7 augusti 1967 och är begravd på Östra Sallerups kyrkogård tillsammans med sin man som avled nio år senare. Tillsammans återvände de på så vis till Östra Sallerup, den bygden där de levde den största delen av sitt liv. I bouppteckningen gjord efter hennes död återfanns Marias fiol.

Avslutning

Tillslut vill vi säga att Maria inte *bara* var en kvinnlig spelman, utan hennes livshistoria handlar om så mycket mer än så, även om vi har valt att koncentrera oss mycket på det. Hon var dotter, syster, hustru och mor till sina barn. Resan genom hennes liv har varit brokig och vägen har tagit många svängar. Pusselbitarna har passats ihop och vi har lyckats få en klar bild av hur hennes liv har sett ut. Ibland har vi fått använda oss av källor från andra människors livsöden, för att fylla i vissa hål och ge en rättvis bild. Att Maria slutade med sitt aktiva spelande kan ha berott på flera olika saker. Dels så var spelmansmusiken hotad av nya tider och dragspelets framfart runt början av 1900-talet. Spelmännen var inte bara hyllade och eftertraktade, utan det fanns även ett motstånd mot musiken, dansen och livet som förknippades därtill. Hon förlorade två barn vilket med största sannolikhet bidrog till att hon blev religiös och gick med i Pingströrelsen, en väckelserörelse som såg den traditionella spelmansmusiken som något syndigt. Antagligen var det inte bara en av dessa som avslutade hennes karriär som spelman, utan en kombination av flera om inte alla. Även om hon slutade spela på gillen och bröllop och gjorde ett avståndstagande från hennes tidigare livsstil, så återfanns fiolen i hennes ägo vid hennes bortgång. Kanske sparade hon den för att göra sig påmind av gångna dagar och passionen för musiken som en gång brann så starkt.

Källor

Litteratur:

- Berlman, K. (2001). FROSTA-musik dokumenteras CD-inspelning av folkmusik. I: Frosta Härad's Hembygdsförening. (2001). *Frostabygden 2001*.
- Berlman, K. (2001). Per Larsson Lindahl – en äkta Frostaspeleman. I: Frosta Härad's Hembygdsförening. (2001). *Frostabygden 2001*.
- Bill, Å. (1999). Dotter till en bonde. I: Salomonsson, A. (red.): *Svenskt bondeliv. Livsform och yrke*. Lund: Författarna och studentlitteratur.
- Bjäre Härad's Hembygdsförening. (1980). *Bjärebygden 1980. Årsbok för Bjäre Härad's Hembygdsförening*. Båstad: Båstad Tryckeri AB.
- Bjäre Härad's Hembygdsförening. (1992). *Bjärebygden 1992. Årsbok för Bjäre Härad's Hembygdsförening*. Klippan: Ljungbergs Boktryckeri.
- Diebig, E. Åkesson, Y. (m.fl.) (2002). *Skomakarens Annette berättar. Liv och leverne i Äspingebygden*. Äspinge: Äspinge byaförening.
- Frosta Härad's Hembygdsförening. (1990). *Frostabygden 1990*.
- Hellspong, M. Löfgren, O. (1974). *Land och stad. Svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid*. Lund: LiberLäromedel.
- Lengertz, W. (1920). *Boken om hembygden*. Helsingborg: Boktryck AB.
- Ling, J. Ramsten, M. Ternhag, G. (red.) (1980). *Folkmusikboken*. Stockholm: Prisma.
- Löfgren, O. (1973). Arbetsgillen bland skånska bönder. I: Bringéus, N-A. (red.). *Skånska Årsfester*. Malmö: Beson-tryck AB.
- Sahrning, R. (2005). *Pingströrelsen i Skåne – historia och utveckling*. Värnamo: Semnos Förlag.
- Södra Rörums Bygdeförening. (1993). *Så var det förr... Bondeminnen & Emigrantöden från Södra Rörums socken*. Hörby: Södra Rörums hembygdsförening.

Tvingby, S. (1981). Från Gröngölsmåla mindre folkskola ut att söka sin utkomst. I: Green, S. (red.) (1992). *Folkskolebarn berättar om barndomsår, skolgång och vägen ut i livet...* Karlskrona: Abrahamson.

Törnström, R. (år saknas). Från Nättraby till strand och fogelstad. I: Green, S. (red.) (1992). *Folkskolebarn berättar om barndomsår, skolgång och vägen ut i livet...* Karlskrona: Abrahamson.

Tidningsartiklar:

Ohlsson, A. Spelmansminnen. Publicerad i: Mellerstan (datum saknas).

Persson, G. Byaspelmän i Mellanskåne. Publicerad i: Mellerstan 15/1 1968.

USA-Besök i Gummarp. Återvände efter 49 år. Publicerad i: Mellerstan 24/5 1972.

Arkivmaterial:

Arkivcentrum Syd:

Husförhörslängder. AI: 12.

Folklivsarkivet Lund:

M3567:4

M2429:8

Landsarkivet i Lund:

Emigranten, Emibas (databas).

Emigranten, Emihamn (databas).

S. Åsbo och Bjäre domsaga. AIIG: 35. 1967.

S. Åsbo och Bjäre domsaga. AIIg: 36. 1967.

S. Åsbo och Bjäre domsaga. FII: 154. 1967.

Sveriges Befolkning 1970 (databas).

Sveriges Befolkning 1980 (databas).

Sveriges Dödbok 1947-2006 (databas). DB, PA/DOR 1967.

Sveriges Dödbok 1947-2006 (databas). MTL 71/RTB 1976.

Ängelholms tingsrätt. FIIaa:21. 1967.

Östra Sallerups kyrkoarkiv 1900-1922. AIIa: 1.

Östra Sallerups kyrkoarkiv 1900-1922. AIIa: 2.

Östra Sallerups kyrkoarkiv 1900-1922. AIIa: 4.

Östra Sallerups kyrkoarkiv 1943-1968. AIIa: 4.

Östra Sallerups kyrkoarkiv 1949. CI:9.

Skånes musiksamlingar:

B058:06

B133a:04

B133b:20

B645b:01

B645b:26

Övriga tryckta källor:

Björk, S. Jeppsson, B. (2001). *Spelmän i Frosta härad*. Bilaga till CD:n "Spelmän och spelmanslåtar från Frosta härad". Utgiven av Frosta härads hembygdsförening.

Intervjuer:

Intervju med Nils-Erik Brandin. 18/3 2009.

Intervju med Sylve Björk. 19/3 2009.

Intervju med Ethel Andersson. 23/3 2009.

Internetkällor:

Ansvarig utgivare: Persson, E. (2009). Ängelholm. På: http://www.lansstyrelsen.se/skane/Kartor_och_planeringsunderlag/Kulturmiljoprogram/Sarskilt_vardefulla_kulturmiljoer_i_Skane/Angelholm/Angelholm.htm, 26/3 2009.

Google maps. (2009). Karta över Frosta Härad. Hämtad från:

http://images.google.se/imgres?imgurl=http://pd-syd.mine.nu/Html/frosta.gif&imgrefurl=http://pd-syd.mine.nu/Html/frosta.htm&usq=__hSPekkp1Ig4iJEeEjNk84UwuRSY=&h=662&w=679&sz=12&hl=sv&start=1&um=1&tbnid=vTAWWpA48wrJWM:&tbnh=136&tbnw=139&prev=/images%3Fq%3DFrosta%2BH%25C3%25A4rad%26hl%3Dsv%26sa%3DN%26um%3D1, 16/3 2009.

Frosta hembygdsförening (2009). På: <http://www.hembygd.se/index.asp?DocID=15634>, 16/3 2009.

Pingströrelsens hemsida (2009). På: <http://www.pingst.se>, 25/3 2009.

Bilder

- Figur 1: Maria Lindahl Söderqvist 1
- Figur 2: ”Huvuddelen av den yta jag ser har formats av människor, som haft sin utkomst av jorden och som generation efter generation lärt sig samarbeta med naturen för att i det långa loppet kunna fortsätta leva på vad jorden ger” (Carl-Axel Trolle, Frostabygde..... 1
- Figur 3: Familjen Lindahls hus i Biskopsboda som det ser ut idag. 9
- Figur 4: 100 meter in i skogen ligger resterna av Herröds tivoli. Man lade en grund med stenar som man sedan täckte med plankor. 17